

Коваленко Інна Ігорівна, доцент, доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: kinna087@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9320-1773

Кальницький Едуард Анатолійович, доцент, доцент кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна
e-mail: kalnitsky@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1777-9992

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ ЯК ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

У статті описана феноменологічна модель права, досліджені елементи її структури, запропоновані виміри феноменологічної моделі. Досліджені соціальний досвід та правові цінності як виміри-явища та як структурні складові феноменологічної моделі. Вихідним структурним елементом та загальною смисловою рамкою феноменологічної моделі визначений соціальний досвід. Розглянута змістовно-генетична єдність соціального досвіду з поняттям «досвід», «життєвий світ» та «діяльність». Обґрунтовано, що соціальний досвід – це завжди досвід діяльності, узятій з боку проявів суб'єкта. Визначений зв'язок між правовими цінностями та правовими нормами, а також показана відмінність між ними.

Ключові слова: соціальне пізнання; неklasичне розуміння права; правові цінності.

Постановка проблеми. Одним із методологічних принципів феноменологічного осмислення права є принцип єдності онтологічного та гносеологічного підходів. У неklasичній парадигмі соціального пізнання гносеологічний підхід дозволяє досліджувати сам процес пізнання, а також його засоби та умови. У феноменологічному дослідженні правового життя даний аспект реалізується через уявлення про правове життя як про вихідну даність, тобто у вигляді смислових вимірів. Онтологічний підхід традиційно націлює на те, аби проблема пошуку буттєвих засад права вирішувалась через вказівку і на щось інше у вигляді відношень або фактів (власність, відносини дарування та обміну тощо). Як правило, такого роду засади відрізняються високим ступенем абстрактності, яка передбачає подальшу адаптацію їх до реального

стану речей. Онтологічний аспект із позиції феноменології виявляється у розкритті вимірів-явищ, що формуються в процесі становлення взаємоузгоджених типізованих уявлень про структуру правового життя.

Вихідною феноменологічною процедурою, що дозволяє відкрити доступ до онтологічних засад та загальних структур мисленневих актів, є редукція. У єдності з інтенціональним аналізом вона показує, що конституювання права завжди дещо більше, ніж просто рефлексія над звичними уявленнями. Унаслідок застосування таких процедур сформованій смисловий конфігурат (правове життя), що є єдністю об'єктивних та суб'єктивних вимірів. Наступна феноменологічна процедура – це дескрипція, що дозволяє встановити відповідність між смисловими вимірами та вимірами-явищами. Описане з позиції єдності онтологічного та гносеологічного підходів, правове життя має характеризуватися даністю та очевидністю. Адекватність результатів дескрипції має підтверджуватися уявленнями суб'єкта права та способами організації його діяльності.

Досягнення таких вимог ускладнюється тим, що уявлення або інтенціональні переживання є своєрідними інтелектуальними продуктами, визнання яких залежить від здатності людей досягати порозуміння та узгоджених дій. Ураховуючи те, що узгодженість на практиці виникає на основі простих та наочних типізацій та описів-моделей, є підстави припустити, що результати дескрипції мають бути уточнені за допомогою процедури моделювання. На наш погляд, саме феноменологічна модель права дозволить конкретизувати та розширити пізнавальні можливості вимірів-явищ. Завдяки моделі-фокусу смислові виміри правового життя набудуть статусу характеристик змісту вихідних даностей правового життя та реальних форм його існування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування системного аналізу в пізнанні соціальних процесів та явищ не завжди давало продуктивні результати, що, у підсумку, дало підстави вважати вичерпаним евристичний потенціал класичного системного аналізу в соціальному пізнанні. Головною причиною методологічної обмеженості теорії систем стала орієнтація класичного системного аналізу на вивчення систем у статичному стані, позаяк соціальне життя характеризується постійною динамікою.

Результатом спроб здолати недоліки класичної теорії систем стало введення в науковий обіг поняття аутопойезису, яке в контексті соціального пізнання можна визначити як сукупність соціальних процесів, що породжують систему та забезпечують їй подальше функціонування. У своїй праці «Біологія пізнання» У. Матурана переконливо показав, що живі системи (до яких належать і соціальні системи) являють собою когнітивні системи, а життя як процес є процесом пізнання [3]. Це означає, що умовою ефективного існування системи в мінливому навколишньому середовищі є наявність у неї «зна-

ння». Засновуючись на понятті аутопойезсу, Н. Луман та Е. Гідденс розробили свої варіанти моделей суспільства, які описували іманентно властиві суспільству процеси [4]. До такого ж напрямку належить і теорія історичної системи правил К. Хюбнера [5].

Метод моделювання широко використовується в сучасному соціальному пізнанні [1; 2]. По суті, під впливом постемпіризму у філософії пізнання суспільства виникли нові підходи, у яких провідну роль при визначенні норм наукового дослідження приписано не емпіричному доказу та логіко-дедуктивним процедурам, а моделям теоретичного пояснення, що їх застосовує та чи інша дослідницька стратегія.

Формулювання цілей. Теоретико-методологічний потенціал феноменології дозволяє продовжити дослідження засад соціально-філософської рефлексії правового життя та його специфіки. Відповідно *метою статті* є опис феноменологічної моделі права та виділення її елементів.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на критику Е. Гуссерлем та його послідовниками методів об'єктивістської науки, застосування методу моделювання не суперечить феноменологічній та соціально-філософській дослідницькій традиції. Саме моделювання дозволяє уявити образ досліджуваного явища через опис його суттєвих ознак. З одного боку, образ містить унікальні риси певної інтенціональної практики, а з іншого – демонструє риси нормативності та соціальної обумовленості. Універсальність процедури моделювання можна пояснити тим, що будь-яка модель – це рід дискурсу, у якому конкретизований той чи інший метод. Відповідно, модель стає аналогом інтенціональної структури предмета, а її елементи виявляються у процесі пізнання.

Сучасні соціальні теорії дедалі частіше використовують моделі поведінки або моделі соціальних процесів, у яких відбиті загальні принципи соціального життя. Слід також зважати на те, що всі моделі мають похідний характер і є результатом узагальнення ідеальних об'єктів. Функцію ідеальних об'єктів у феноменологічному дослідженні виконують виміри-явища, зміст яких визначається смисловими змінами як результатами конституювання правосвідомості.

Модель у науці традиційно розуміється як аналог, «заступник» оригінала (у нашому випадку – фрагмента дійсності), що в певних умовах відтворює властивості оригіналу. Методологічною засадою розробки та дослідження моделей вважається системний аналіз.

Акцент на єдності онтологічного та гносеологічного в соціальному моделюванні дозволяє вважати, що соціальний порядок задається моделлю когнітивного порядку. Можна припустити, що знання розподілені у суспільстві, тому люди, хоча й не завжди відчують тиск норм, проте завжди знають про

них та, за можливістю, їх враховують. З цього випливає, що нормативний порядок стає розподілом знання та залишається таким, допоки члени соціальної системи готові слідувати прийнятим нормам.

Слід наголосити, що наявні варіанти соціального моделювання поєднує усвідомлення того, що створення соціальних моделей передбачає не тільки визначення їхньої структури, а й феноменологічний опис діяльності свідомості, що пізнає. Іншими словами, метою моделювання стає визначення способу, завдяки якому емпіричні факти можуть бути дані у сприйнятті, а також ті властивості об'єкта, які сприйняттю недоступні.

Зазначене вище дозволяє припустити наявність у соціальних моделях «символічного моменту» як принципу їх створення. Відповідно, модель виявляється як інструмент гри, яка, у свою чергу, є модусом людського буття. Залежно від інтересів дослідника соціальна модель дозволяє зафіксувати образ соціального явища або процесу, так само як і розглядати світ соціоморфно – представляти соціум як модель, за допомогою якої можна зрозуміти світ. Символізм соціальних моделей виявляється також і в тому, що вони містять, як зазначав Г. Щедровицький, «можливість двох дослідницьких позицій при розробці засобів, що обслуговують моделювання: а) дослідник “бачить” об'єкти своєї діяльності, зміни та перетворення їхнього матеріалу або відношень до інших об'єктів; б) дослідник “бачить” саму діяльність, функції об'єктів в діяльності та зміну їх...» [6, с. 632].

У обох випадках модельні уявлення виникають як концептуальні структури завдяки візуальному мисленню вченого. Слід зважати на те, що можливості візуального мислення не зводяться до розумового або «ручного» оперування зображеннями чи макетами. Мислення обов'язково має ознаки ейдетичності. О. Лосев, вивчаючи етимологію поняття «ейдос», дійшов висновку, що раніше за будь-яке інше вживання воно належало до сфери бачення, умогляду, убачання та означало вид речі: «Які б значення це слово не мало, треба скрізь розгледіти це умоглядне, можливо, таке, що бачиться, коріння... Ба більше. Це – остання видимість..., прозора інтуїтивність та безпосередня схопленість усього розумового» [7, с. 230–231]. Отже, ейдетичне в мисленні виявляється у здатності до інтуїтивного схоплення «чистої сутності» об'єкта вивчення та в умінні представити її в конкретному вияві. Схоплення сутностей або умогляд у моделюванні можна вважати також результатом інтенціонального аналізу, при якому виділяються зв'язки між сутностями, намічаються умови їх зміни.

Можливість використання моделювання у феноменологічних дослідженнях визначається прагненням звернутися не тільки до опису, а й до наочного уявлення досліджуваного предмета. У моделюванні іманентно наявний єдиний зв'язок між інтенціональним аналізом, редукцією, дескрипцією та інтерпретацією. Так, моделювання формує спрямоване бачення явища і створює ін-

тенціональне уявлення про його форму та структуру. У процедурі дескрипції відбувається осмислення об'єктивованих та суб'єктивованих, екзистенціальних та онтологічних вимірів моделі. Причини та правильність встановлення тих чи інших вимірів не з'ясовуються, а приймаються як даність. При цьому необхідно зважати на специфіку феноменологічних даностей, яка полягає у тому, що світ речей та світ людей осмислюються в інтерсуб'єктивно визначеному горизонті бачення, похідним від здатності людей до узгодження й типізації різних уявлень.

Опис предмета через систему типізованих смислових відповідностей є однією з найменш розроблених частин феноменологічної методології. Розкриваючи можливість таких типізацій, Е. Гуссерль зазначав: «Дійсний суцільний предмет утворює всередині такого розмаїття деяку особливу систему співвіднесених очевидностей, які синтетично зв'язані одна з одною настільки, що включаються в одну, хоча, можливо, й нескінченну, тотальну очевидність. Не отримати таку очевидність у дійсності, ... – така мета була би позбавлена смислу, оскільки, як вже говорилося, абсолютна очевидність є для них деяка ідея, – але з'ясувати, якою є сутнісна структура, яка у відношенні всіх внутрішніх структур сутнісна структура тих нескінченних змін, в яких систематично розгортається її ідеальний нескінченний синтез, – складає зовсім визначене, широкі завдання...» [8].

Дескрипція у даному контексті не тільки відповідає за фіксацію смислових відповідностей предмета, а й за створення класифікацій та типологій, які зв'язують дану феноменологічну процедуру з моделюванням. У своїй сукупності вони дозволяють ідентифікувати досліджуваний предмет, не вдаючись до побудови формально-логічних дефініцій. Оскільки різні виміри у феноменологічній моделі фіксуються як даність, вони часто перебувають у прихованому, неочевидному стані та потребують витлумачення. Тому інтерпретація виявляється як завершальна процедура витягнення смислу явища та встановлення відмінностей його вимірів. Таким чином, за безперервної підтримки інших феноменологічних процедур у моделюванні відбувається типізація явища, що пізнається, а далі – з'ясування його смислу через процедуру інтерпретації.

Припущення про те, що суб'єкт права є джерелом конституювання та структурування права, дозволяє описати феномен правового життя за допомогою смислових вимірів та вимірів-явищ. Конфігуруючи зазначені виміри, важливо враховувати специфічні вимоги, що висуваються до феноменологічних моделей у соціальному пізнанні. Зокрема, як зауважував А. Шюц, модель має бути сконструйована таким чином, аби «людська дія, здійснена у реальному світі індивідуальної дієвою особою та позначена типовою конструкцією, була б зрозуміла як самій дійовій особі, так і іншій людині у термінах буден-

ної свідомості повсякденного життя» [9, с. 495]. Автор наполягає на тому, що обґрунтованість висновків залежить від того, наскільки ідеалізовані об'єкти другого порядку відтворюють процес конструювання значень, тобто розкривають зв'язок наукових понять із первісно даним у досвіді.

Узагальнюючи вимоги А. Щюца до побудови феноменологічних моделей у соціальному пізнанні, Н. Смирнова зазначає: «Аби задовольнити феноменологічний критерій обґрунтованості, модельні конструкції соціальних наук мають задовольняти такі вимоги:

– твiдповiдати законам формальної логіки (постулат логічної послiдовностi); хоча буденне мислення далеко не завжди вiдповiдає її канонам, для наукових конструкцій вимога логічної несуперечливості є обов'язковою;

– будувати моделі індивідуальної свідомості, приписуючи їм такий “типовий” зміст, який дозволяв би віднести людські дії, що спостерігаються, до їх суб'єктивних значень, тобто до того, що думають про свої дії самі особи (постулат суб'єктивної інтерпретації)» [10, с. 127–137].

Беручи до уваги зазначені вимоги, можна зробити декілька припущень. По-перше, феноменологічна модель дозволяє розкрити процес виникнення різних систем знання, у тому числі й об'єктивістських наук, пояснити відношення останніх до життєвого світу. По-друге, феноменологічна модель представляє буття людини як дещо цілісне, оскільки саме в такій цілісності воно виявляється як самоочевидне та самодостовірне. По-третє, феноменологічна модель дозволить пізнавати та пояснювати соціальний світ як універсуум інтерсуб'єктивних значень та правил їх інтерпретації. По-четверте, феноменологічна модель створить передумови для розуміння того, що будь-які теоретичні конструкти соціального мають зберігати спадковість із первинними повсякденними раціоналізаціями.

Правознавець М. Алексєєв вважається першим, кому вдалося створити феноменологічну модель права. Необхідність моделювання при дослідженні права він обґрунтовує, виходячи з переконання у ненадійності традиційних засобів визначення сутності права: «Якщо наше знання не є замкнутим колом, порушене питання або приводить нас до необхідності визнати, що проблема кінцевого визначення є не розв'язуваною, оскільки веде у нескінченність, або ж ми наражаємось на деяку послiдовну данiсть, яку вже треба прийняти як нездоланну, яку треба просто затвердити або описати» [11, с. 51]. Натомість М. Алексєєв пропонує описати правову структуру в її основних даностях – у вимірах об'єктивованого та суб'єктивованого порядку. Так, на думку вченого, правова структура містить такі елементи: суб'єкт права як діяч та носій актів, що є правовою цінністю; правові цінності або ідеальні об'єкти, що їх охороняє право (до їх числа належать особистість як правова цінність, ідеї справедливості, порядку тощо); визначення правового відношення між

цінностями та їх носіями, що виявляються переважно в поняттях правомочності та правового обов'язку. Моделюючи простір права, правова структура відкриває безумовні зв'язки, які можна виразити у самоочевидних судженнях.

Попри безперечну евристичність, учення М. Алексєєва про правову структуру не позбавлене деяких недоліків. Так, слід обов'язково враховувати, що автор, будучи рішучим противником позитивізму, формує своє вчення під впливом структуралізму, популярного на початку ХХ століття. За твердженням М. Алексєєва, правова структура передзана суб'єкту, який змушений пасивно пізнавати феномен права за її зрізами [11, с. 73–74]. При цьому динаміка, процесуальність феномена права виключені як такі, що не відповідають вимогам феноменологічної редукції. У вченні М. Алексєєва правова структура є результатом раціональної проекції цілісності права, отриманої за допомогою гносеологічного контакту з феноменом права як об'єктом дослідження. При цьому онтологічний аспект вивчення права залишається поза рамками вчення про правову структуру.

На нашу думку, слід уточнювати висновки даного вчення з позиції актуального права, запропонувавши такі виміри феноменологічної моделі правового життя: соціальний досвід, що задає контекст реалізації всіх інших елементів правової структури; правові цінності, що визначають мету та зміст правових практик; суб'єкти права, які характеризуються з боку їхніх можливостей діяти та бути визнаними у просторі права; судження суб'єктів права, що актуалізують їхні здатності та надають значення правовим фактам.

Слід також підкреслити, що вибір саме таких вимірів феноменологічної моделі права не є претензією на єдино правильне праворозуміння. Будь-яка модель відкриває право як світ значень, що їх тематизує суб'єкт, який діє, розуміє й висловлюється. Завдяки феноменологічній моделі право набуває своєї єдності й виявляється у вигляді образу, усі елементи якого сприяють вираженню значущості права у житті суспільства. Будучи зв'язаною з дескрипцією, ця модель фокусує смислові виміри та виміри-явища правового життя. Феноменологічна модель, схоплюючи суттєве у множині ознак, слугує засобом інтерпретації. А потім, надаючи правовому життю певного значення або статусу феномена, вона включає її у повсякденні схеми розуміння.

Зазначене вище дозволяє показати, що феноменологічна модель покликана допомогти дослідженню правового життя в його цілісності, підсилити ефекти дескрипції та інтерпретації конкретних виявів правового життя. Наступним завданням стає дослідження соціального досвіду та правових цінностей за допомогою єдності згаданих процедур. Вони, з одного боку, являють собою виміри-явища або даності правового життя, а з іншого – структурні складові феноменологічної моделі.

Вихідним структурним елементом та загальною смисловою рамкою феноменологічної моделі є соціальний досвід як форма практично-духовного освоєння правового життя. Для даного етапу дослідження потрібно уточнити визначення соціального досвіду як виміру-явища, розглянувши змістовно-генетичну єдність понять соціального досвіду, власне досвіду та життєвого світу з поняттям діяльності.

У своїх ранніх працях Е. Гуссерль ставив поняття досвіду в один ряд із поняттям споглядання, визначаючи сферу досвіду як царину різноманітних покладань предмета в інтенціональних переживаннях. Він стверджував, що в досвіді можна перейти, з одного боку, до сутності цього предмета, а з іншого – до суті самих переживань. Складові досвіду переживаються як прості значення, як їхнє інтуїтивне здійснення, як очевидності, як злиття їх у сутності. Оскільки таке розуміння досвіду пов'язане тільки з індивідуальними переживаннями того, що досягається розумом, то Гуссерль мав шукати аргументи проти звинувачень у крайньому суб'єктивізмі і навіть соліпсизмі. Саме тому у творах пізнього Гуссерля вихідний досвід розгортається у двох вимірах: «досвід мене самого» та «досвід чужого».

Звертаючись до змісту гуссерлівського поняття «досвід чужого», О. Шпарага зазначає: «Інша людина від початку зустрічається мені як “світовий об'єкт”, що відрізняється від таких об'єктів, як речі, своєю “психофізичністю”, як “той, хто володарює у своєму тілі”... З іншого боку, Інший має активне відношення до світу, відмінне від пасивного існування речей: він пізнає цей світ та мене самого разом з ним. Про таку активність Іншого свідчить присутність в моїй свідомості не-моїх думок та вбачань, міркувань, що виявляються в процесі та в результаті проведення феноменологічної редукції. Інший, каже Гуссерль, виступає новим буттєвим смислом, що виходить за межі мого монадичного Ego в його самісній своєрідності та відображається у моїй монаді» [12].

Присутність смислу «Інший» в горизонті смислів для мене самого є передумовою тематизації та розуміння такого смислу; вона здійснюється як вчування. Введення образу «чужого» перетворює безпосередній досвід монадичного Ego на взаємний афективний досвід, завдяки якому ми можемо брати до уваги переживання Іншого. Хоча у підсумку трансцендентальна суб'єктивність розширилася до інтерсуб'єктивності та трансцендентної соціальності, «досвід чужого» залишається як і раніше асоціальним та статичним, таким, що не гарантує зв'язаності суб'єкта з соціальним світом. Акт вчування знову повертає Гуссерля на позиції соліпсизму, оскільки в інтерсуб'єктивному пересіченні Я та Іншого активна роль належить Я, за Іншим закріплюється функція пасивної присутності у світі.

Наступним кроком в уточненні поняття досвіду стала розробка Гуссерлем учення про життєвий світ. Слід, однак, зважати на те, що якщо у працях початку ХХ століття філософ розглядає життєвий світ виключно в гносеологічному аспекті, як досвід сприйняття «єдино дійсного світу», як «горизонт інтенціонального життя свідомості», то у 30-ті роки поняття життєвого світу отримує додатковий соціальний вимір. Увесь цей період Гуссерль цікавиться соціокультурними складниками життєвого світу – мистецтвом, технікою, наукою тощо. У підсумку смислова ідентичність між досвідом безпосереднього сприйняття та життєвим світом руйнується. Досвід стає формою освоєння світу, «у якому тільки “зараз” люди, які живуть, можуть бути реальними, дійсними агентами та контрагентами, які впливають на світ» [13, с. 136]. Отже, життєвий світ Гуссерля стає прийнятним «ґрунтом» і для всіх видів діяльності. Останні розглядались ним як горизонти, що утворюють його окремі іпостасі.

Подальший розвиток учення про життєвий світ через включення до нього діяльнісного начала продовжили послідовники Гуссерля (А. Щюц, П. Бергер, Т. Лукман). Так, А. Щюц, на відміну від свого вчителя, в акті епохе пропонував не утримуватись від віри в реальність світу, а навпаки, утримуватись від сумніву в його існуванні. Конституюючим моментом життєвого світу, на думку вченого, є діяльність. П. Бергер та Т. Лукман, звернувшись до вчення К. Маркса про базис та надбудову, зазначали, що «базис (“субструктуру”) та надбудову (“суперструктуру”) можна краще зрозуміти, якщо відповідно розглядати їх як людську діяльність та світ, створений такою діяльністю» [14, с. 17]. Саме в діяльності потік інтенціональностей переживається людиною у термінах типового та змушує її приймати як самі собою зрозумілі принципи припущення про взаємодоповнювальність перспектив та «конгруентність релевантностей».

Підкреслюючи значення діяльнісного аспекту в трактуванні поняття життєвого світу, М. Філіпсон зазначає, що сучасна феноменологія зосереджує свою «увагу не стільки на унікальності індивідуального досвіду, який ніколи не може бути схопленим у своїй повноті, скільки на внутрішній логіці соціального досвіду у цілому. Якщо скористатись недосконалою аналогією, то можна сказати, що її цікавлять не стільки слова кожного індивіда, скільки та соціальна мова, яка надає смислу його взаємодіям» [15, с. 281].

Слід зазначити, що попри спроби сучасних дослідників вивести поняття соціального досвіду за межі соліпсизму сьогодні відсутня достатня визначеність в інтерпретаціях даного поняття. Дане поняття не є новим, воно широко використовувалось у вітчизняній філософії останньої третини минулого століття. У ті часи проводилися дослідження, присвячені феноменологічній інтерпретації соціального досвіду в контексті діяльнісного підходу. Саме

в такому аспекті слід, на нашу думку, трактувати позицію М. Кагана, який вважав, що людське ставлення до світу потребує не тільки звернення свідомості назовні, тобто цілепокладання, а й звернення свідомості всередину; у її здатності самосвідомості, самооцінки та самоконтролю [16, с. 93]. Міра реалізації суб'єкта в діяльності, способи діяльнісних втілень суб'єкта визначаються ним через поняття освоєння. Зокрема, М. Каган стверджував, що діяльність є не тільки активний процес творіння, перетворення, суть її полягає у тому, «що суб'єкт опановує об'єкт чи то практично, чи то теоретично, або практично-духовно» [17, с. 44–45]. До того ж процес такого оволодіння (освоєння) не збігається з «приспособуванням до середовища», але характеризує мету людської діяльності та її ціннісну спрямованість. Г. Батищев з метою інтерпретації поняття «освоєння» використовував метафору «поле доступності»: «уявляється наступна картина: є поле доступності (“оброблена земля”), яке має чітко окреслені границі. По цей бік границі – добре освоєна територія, що покрита результатами вирішення проблем, а по той бік границі – ще не освоєна природа. Усі проблеми на межі з нею» [18, с. 41].

Іншими словами, діяльність – це весь простір «поля», яке тільки ззовні здається однорідним. Освоєння – це та його частина, де відбувається осмислення «поля доступності» та втілення людських сутнісних сил у предметах. Оформлений таким чином простір освоєного й слід вважати соціальним досвідом. Зміст життєвого світу та соціального досвіду утворюють самоочевидності, які є «грунтом» будь-якого ситуаційно обумовленого тлумачення.

Беручи до уваги можливість різних трактувань поняття соціального досвіду, можна припустити, що соціальний досвід – це завжди досвід діяльності, взятої з боку виявів суб'єкта. Він закріплює потенціал практично діючого та мислячого суб'єкта, надає і процесу, і результату діяльності ціннісного характеру. Будучи формою освоєння дійсності, досвід акумулює в собі не тільки емоційні та інтелектуальні переживання з приводу діяльності, а й містить її схему. З одного боку, соціальний досвід слугує засадою феноменологічного осягнення предметів, яке представляє їх в ідеально-значимій формі – у вигляді цінностей. А з іншого – виявляється безпосередньо пов'язаним із перетворенням соціальної дійсності та з потребою суб'єктів у їх спільному визнанні.

З іншого боку, соціальний досвід в одній зі своїх граней виявляється як горизонт інтенціональної діяльності індивідуальної та суспільної свідомості. Його зміст визначається множиною смислових відтінків, у яких він може бути описаний: як результат синтезу протиріч «досвіду мене самого» та «досвіду чужого»; як цільова форма освоєння дійсності або практичної та духовної діяльності; як те, що протистоїть об'єктивованим формам або «культурному зору», що піддає справжню реальність заміщенню ідеалізованими об'єктами;

як результат повторювальної діяльності та акумулятор діяльнісних здатностей суб'єкта права; як форма збереження схем діяльності та міра освоєного/неосвоєного в дійсності.

Отримані проміжні висновки дозволяють уточнити проблемне поле дослідження соціального досвіду та піддати дескрипції його конкретні вияви у правовому житті. Як приклад наведемо евристичні можливості поняття «соціальний досвід», звернувшись до досвіду здолання тоталітаризму в німецькому правовому житті. Відомо, що після завершення етапу правового свавілля фашистського націонал-соціалізму у правовій системі Німеччини, здавалося б, зовсім несподівано почався розвиток доктрини справедливого права. Несподіваність появи такої доктрини полягала у тому, що для німецького права, що найповніше запозичувало ідеї римського права про верховенство закону, були не властивими твердження про справедливість поза буквою закону.

Поширення доктрини справедливого права у повоєнній Німеччині не обмежувалось абстрактними конструкціями теоретиків природного права. Нова судова практика активно ігнорувала правові норми, що залишилися разом із чиновниками та правовими закладами з часів націонал-соціалістичного режиму. На практиці судові інстанції часто виносили рішення стосовно кожного окремого випадку, обставини або, як заявляли самі судді, «керуючись сутністю права», тобто сукупністю базових правових цінностей, які вважалися вищими за будь-яке позитивне право. В історію увійшла юридична формула Густава Радбруха, зміст якої полягає у тому, що дійсність легальних норм залежить від того, наскільки правозастосовним органам вдасться у своїх рішеннях та постановах урівноважити суворе дотримання «писаного права» з апріорними принципами елементарної справедливості. Така формула неодноразово використовувалася судом Німеччини, коли йшлося про ретроспективне визнання недійсності адміністративних рішень, прийнятих відповідно до законодавства нацистської Німеччини.

Причини описаної вище метаморфози в розумінні права не слід шукати ні у «формулі Радбруха» самій по собі, ні в особливостях німецької правової системи. На нашу думку, відновлення позитивних правових цінностей у повоєнній Німеччині стало можливим завдяки соціальному досвіду, що історично склався та визначив специфіку правового життя. Зокрема, соціальний досвід містить характерне для нього правило апелювати до раціональності та її носіїв у кризових ситуаціях. Так, соціальні катаклізми в Західній Європі середини ХІХ століття обминули Німеччину багато в чому завдяки тому, що німецькі філософи змогли відтворити «революцію у розумах людей» (К. Маркс).

На початку ХХ століття світова правова думка збагатилася «юриспруденцією інтересів» (Р. фон Ієринг, Ф. Хек), «неокантіанством» (Р. Штаммлер,

Н. Гартман), неогегельянством (І. Колер, Е. Фехнер), «антропологією» (Х. Коінг, Ж. Брюкман), «герменевтикою» (А. Кауфманн, І. Ессер). Відома філософська та публіцистична діяльність К. Ясперса, Е. Фромма та інших мислителів, які прагнули «прищепити досвід кризової свідомості». На їхню думку, для нації переможених історія зробила «виклик» та змушує замислитись над тим, як не допустити того, що трапилось, як зробити неможливим відродження режиму, провину за існування якого мають взяти на себе німці. Єдино можливою відповіддю на такий виклик у галузі права стало відродження справедливого права.

Сьогодні слід зважати на те, що саме німецьким філософам належить лідерство в розробці нових онтологічних засад суспільства, у здоланні кризи методології права. Крім того, можливість контролю за ціннісними засадами правової системи закріплена у ст. 20 Основного закону, згідно з якою виконавча влада та правосуддя мають здійснюватись «за законом та правом».

Маючи належність до романо-германської правової системи, німецька правова система на основі наукових досягнень «прагне показати юристам цілі їхньої діяльності, словник та методи, орієнтувати їх у пошуках справедливості» [19, с. 36–37]. Ця правова система містить розрізнення публічного та приватного права, які, у свою чергу, розподіляються на головні галузі: конституційне право, адміністративне право, кримінальне право тощо. Як зазначав Р. Давид, тому, хто знає одну з правових систем, забезпечується розуміння інших правових систем [19, с. 62]. Німецькій правовій системі властива специфічна процедура кодифікації, яка припускає, що законодавець може створити право або переглянути його в цілому. Крім того, їй властиве обов'язкове право та поняття «обов'язку», яке невідомо іншим правовим системам.

Специфічною рисою німецького права є університетське право, що поєднує в собі римське право з релігією, мораллю та філософією. Рене Давид зазначав системоутворюючу роль принципу «переконання», що став ідейною основою різних уявлень про справедливість та роль верховного законодавця і парламенту [19, с. 37]. Такі уявлення внаслідок багатократного прикладання до існуючих соціальних умов сформували специфічний для даної країни досвід. Слід зазначити, що цей досвід не обмежується тільки сферою права, політики або економіки; він охоплює всі сфери життя суспільства, все розмаїття суспільних взаємодій і в такому сенсі є соціальним.

Загалом у Німеччині, яка найповніше запозичила ідеї римського права, сформувалося таке колективне уявлення про справедливість, яке на практиці зробило роль верховного законодавця в юридичному плані суворо обмеженою сферами управління та публічного права. Для порівняння, у Російській імперії монарх концентрував у собі єдність держави і права, символізував ідею святості та справедливості. Показовим у зв'язку з цим є приклад, наведений

Ф. фон Халемом. Коли в часи архієпископа Геннадія Новгородського монах-домініканець Веніамін познайомив Росію з окцидентальним (заснованим на римському праві) поняттям істини, то Йосиф Волоцький використав його, пристосувавши до російського вчення про владу Великого князя. Згодом таке вчення було сприйняте як керівництво до дії Іваном Грозним для остаточного закріплення повноти влади самодержця [20, с. 50].

Отже, приклади здолання правової кризи при переході Німеччини від фашистської диктатури до демократичного суспільства демонструють певну траєкторію розвитку правового життя в конкретних формальних обставинах. У Німеччині соціальний досвід містить ідеї природного права та схеми діяльності, засновані на принципах римського права.

Розглянутий приклад дозволяє вважати соціальний досвід, що раніше розглядався як форма освоєння дійсності, сукупністю колективних дій із визнання правових цінностей, втілених у соціальних фактах та схемах діяльності. Будучи результатом їх стійкого відтворення, соціальний досвід акумулює історично розвинені здатності суб'єктів права, що дозволяє оцінити міру освоєного та неосвоєного у правовому житті.

Додатковим аргументом на користь такої думки є дослідження історії римського права, здійснене Дж. Віко ще на початку XVIII століття. У праці «Засади нової науки» філософ указує на помилку істориків, які вважають, що в основі розвитку римського права – від суворого дотримання Законів XII Таблиць до повного нехтування ними на користь Природної Справедливості – лежать людські прихистації. «Вони, аби навести хоч би якийсь міркування, тяжко ображають римську прямоту, говорячи, що суворість, урочистість, педантичність, мовні тонкощі й, нарешті, таємниця цих Законів були Обманом з боку Шляхетних, бо, маючи ці Закони у своїх руках, вони мали значну частину могутності у містах. Однак така поведінка була далекою від будь-якого обману; скоріше то були норози, що випливали з природи людей, яка за допомогою таких норозів породжувала такі держави які, зі свого боку, диктували саме таку, а не іншу поведінку» [21, с. 637].

Іншими словами, на думку Дж. Віко, правильніше юридичні закони вважати безпосередньо включеними в стихію правових процесів, джерелом динамізму яких є соціальний досвід. Будь-які закони мають витлумачуватися відповідно до стійких типів суспільних дій, загальноприйнятних уявлень про правду та справедливість. Так, за часів Дж. Віко соціальний досвід вирізняють «прагнення до зручності, ніжність щодо дітей, любов до жінок та жага життя». Саме тому законодавча база європейських держав у XVIII столітті розвивається переважно у приватному (особистому) праві, зростає кількість юристів, які спеціалізуються саме в цій галузі. Висновки Дж. Віко з дослідження історії римського права не тільки дозволяють уточнити зміст поняття соціаль-

ного досвіду, а й перейти до дослідження змістовно-генетичного зв'язку між правовими цінностями та правовими нормами. Зазначимо, що правові цінності є формою конкретизації соціального досвіду. Вони характеризують правове життя і як вимір-явище, і як один з об'єктивованих вимірів її феноменологічної моделі.

Аналіз наукової літератури з теорії права показує, що уявлення про правові цінності у феноменології суттєво відрізняються від того, що прийнято в рамках класичного праворозуміння. Зокрема, досліджуючи значення поняття «правові цінності» Вл. Нерсисянц стверджує: «Предметна галузь та основна тематика юридичної аксіології – це проблеми розуміння та трактування права як цінності (як мети, належності, імперативної вимоги тощо) і відповідні ціннісні судження (й оцінки) про правове значення... фактично дано-го закону (позитивного права) й держави» [22, с. 53].

Схожу точку зору висловив і Р. Ромашов, який визначає правові цінності як те, що являє собою «стверджувальні через офіційне визнання та проголошення (у ряді випадків – формально-юридичного закріплення) ідеальні цільові настанови, на досягнення яких спрямоване правове регулювання» [23, с. 5]. З такого розуміння випливає, що запропоновані трактування поняття «правові цінності» за своїм змістом тяжіють до поняття «норма».

З феноменологічної точки зору правові цінності – це смислотворювальні засади або принципи права, що визначають практичну значущість домагань правового суб'єкта та забезпечують його включеність у соціокультурні процеси конкретного суспільства. Вони виявляють безпосередній зв'язок із загальнолюдськими цінностями, розглянутими як ідеальний масштаб або смислові передумови соціального спілкування. Можливість збереження спілкування фіксується імперативно-атрибутивним станом свідомості та об'єктивується у правових поняттях та цінностях. Свідомість, занурена у такий простір, є амбівалентною: вона екологічна, оскільки спрямована на фіксацію власних станів, але вона є й інтерсуб'єктивною, оскільки передбачає наявність осмислених домагань інших людей.

Правові цінності слід віднести до роду загальнолюдських цінностей, оскільки вони виражають граничні уявлення суб'єкта про справедливість громадського порядку, а також оцінку умов його гарантованості. Задля уникнення термінологічної плутанини доцільно розрізнити цінності, що досягаються за допомогою права (до них можна віднести цінності порядку, благополуччя, особистої захищеності тощо), та власне правові цінності. Основна відмінність полягає в тому, що правові цінності можуть бути суто позитивними. При цьому можна виділити два їх види. Перший вид – ейдетичні правові цінності, або цінності самого права, що мають потенційний характер і не залежать від їх конкретно-історичного втілення або від цілей законодавця. До

них можна віднести всі структурні елементи права – правові норми, суб'єкт права, правові права та обов'язки, принципи правового порядку – принципи свободи, справедливості та рівності. Другий вид – актуальні правові цінності – представляють ті ж самі цінності, але розглянуті в певному історико-культурному контексті, системі дій та оцінок суб'єкта, який їх сприймає. Наприклад, смислові нюанси у змісті права власності («власність є священною та недоторканною»), що демонструють різні історично складені правові системи, можуть отримати різну інтерпретацію та оцінку.

З феноменологічної позиції правові цінності виявляються як інтенціональні предмети, що осмислюються суб'єктом, який споглядає та оцінює (Н. Гартман). Їхня природа зв'язана з усвідомленням суб'єктом значущості того чи іншого правового явища або процесу. Формування цінності являє собою послідовність актів інтенції та рефлексії, унаслідок яких індивід у змозі усвідомлювати те, що саме з безпосередньо переживаного відповідає принципам його самовизначення в праві. Правові цінності можуть мати форму предмета, випадку, вчинку. Але вони можуть утворювати й незалежну від реальності сферу людської сутності предмета, який є як втіленим виявом, як правило, граничних або цільових орієнтацій людини у світі. Як зазначав Н. Гартман, «строкатий достаток ціннісних реакцій у житті, просякнутість ними всього людського життя є реальна сфера, в якій завдяки редуції можна вбачати ціннісні сутності. Цінності часто утворюють ідеальний предмет ціннісно-чуттєвих актів, складають їхній об'єктивний зміст, який сприймається в них як незалежний від реальної поведінки у вчинках та бажаннях» [24, с. 603].

Феноменологічне дослідження правових цінностей передбачає як встановлення демаркації, так і опис змістовно-генетичного зв'язку між правовими цінностями та правовими нормами. Наявність такого зв'язку доводиться хоча б тим, що і перші, і другі являють собою «уявлення про належне». Метафорично можна сказати, що норма – це редукована цінність, тобто така, що набула в ході багатократного відтворення вигляду стандарту, усередненого масштабу діяльності й унаслідок цього втратила своє метафізичне значення.

Відмінність між правовими цінностями та нормами полягає в тому, що правові цінності є мірою осмисленості суспільного існування людини. Правові норми завжди позасуб'єктні, деперсоніфіковані й не враховують оцінку суб'єкта, який їх сприймає. Ба більше, будь-яка правова норма покликана обмежити як індивідуальні, так і суспільні уявлення про свободу і справедливість їхніми формальними редуціями. Саме тому правові норми завжди зв'язані з системою державного контролю, яка гарантує соціальний порядок. Однак у дійсності така нормативна основа сама може бути джерелом суперечностей та конфліктів. Навіть якщо нормативний конфлікт безпосередньо не спостерігається, він може виявлятися через акційні конфлікти (конфлікти

при реалізації прав та виконанні обов'язків), розв'язання яких може за певних умов привести й до зміни самих нормативних актів. У такому сенсі думка Р. Ієринга про те, що становлення й розвиток права завжди пов'язані з боротьбою, є по-справжньому концептуальною. Дійсно, потенційна та фактична багатоваріантність буття та правової нормативності слугують обов'язковою умовою зміни правових уявлень та правових систем.

Така думка Р. Ієринга в сучасній літературі рідко згадується й зводиться до обговорення питання про легітимність правових норм. Швидше суть питання про нормативні конфлікти полягає не в руйнації зв'язків системи права, а в «логіці» протікання правових процесів. У контексті процесуальності правового життя стає очевидним, що нормативність права слід визначати як один із показників стану правового життя. Відповідно, зміна його стану тягне і зміну змісту правових норм. Саме тому зміст останніх часто трансформується при збереженні їхньої форми і структури. Як зазначає А. Бережнов, правова норма «прямо або опосередковано переломлює в собі потреби та інтереси сукупного суб'єкта правотворчості, його прагнення досягти конкретних цілей, наслідків; вона відображає його розуміння суспільних та природних закономірностей, тенденцій, оцінку досвіду минулого, теперішнього та уявлення про майбутнє» [25, с. 11].

На відміну від правових норм, правові цінності не містять сутнісних протиріч, що є джерелом конфліктів. Причина «безконфліктності» правових цінностей полягає в тому, що загальнолюдські цінності від початку виникають із позитивних прагнень людини, «від усвідомлення яких залежить її здатність проектувати майбутнє, оцінювати «інше» й зберігати у пам'яті минуле» [26, с. 1001]. Звернення людини до цінностей дозволяє наповнити її життя такими екзистенціалами, як «зрозумілість», «розумність», «досяжність», «універсальність» тощо. Внаслідок цього людині властиво не боротися проти цінностей, а, як зазначав Е. Гуссерль, жити «у боротьбі за “наповнене цінностями”, захищене від знецінення, падіння цінностей, розчарування, зростаюче у своєму ціннісному змісті життя, за життя, яке може забезпечити узгоджене і явне загальне задоволення» [27, с. 124].

У таких міркуваннях філософа простежується твердження наявності змістовно-генетичного зв'язку між цінностями та нормами. Дійсно, подібно до правових цінностей, зміст правових норм також містить екзистенціальні аспекти: позитивні очікування соціальної справедливості, бажання слідувати релігійним, моральним, ідеологічним та іншим цінностям, ідеалам, переконанням, тій чи іншій науковій теорії, тим або іншим правовим ученням, доктринам тощо. Але рівною мірою на правові норми можуть впливати омани, симпатії та антипатії щодо конкретних осіб або процесів. Вони можуть відбивати чиесь бажання утриматись у владі й містити в собі у зв'язку з цим

завищені обіцяння; вони також можуть бути наслідком компромісу, рекомендацій або тиску ззовні (наприклад, з боку інших держав або міжнародних організацій). Їхній зміст може бути й очевидним вираженням свавілля, диктату, наслідком проведення політичних, економічних та соціальних експериментів.

Встановлення відмінностей між правовими та правовими цінностями не виключає наявності змістовно-генетичного зв'язку між ними, що виявляється у тому, що: правові норми та цінностями включені в загальний для них контекст соціального досвіду; правові норми та цінності є «ейдосами» уможливленими формами, що зберігають у собі ідеальний об'єктивний смисл; правові норми та правові цінності є вираженням міри в об'єктивно можливій організації діяльності і тому обов'язково включають у свій зміст схему пропонуваної дії; зв'язок правових норм і цінностей виявляється в тому, що належне, визначене нормою, можливе лише за наявності ціннісного відношення до норми.

У такому контексті правові норми та цінності можна визначити як вияв сутнісних сил людини. Норми мають властивість робити свої вимоги й приписи такими, що дедалі більше проникають у внутрішній світ людини. У різні історичні моменти як передумови їх законодавчого утвердження ставали цінності свободи індивіда як моральної істоти, суб'єкта економічної та політичної діяльності.

Конкретизувати змістовно-генетичний зв'язок між правовими цінностями та правовими нормами можна за допомогою аксіологічного аналізу структури правової норми, запропонованим І. Ісаєвим: «Будучи символом влади (навіть у сфері приватноправових відносин), правова норма своєю структурою демонструє подібну обумовленість. Найбільш показовою й демонстративною її складовою є санкція, у якій силовий та політичний елемент особливо рельєфно виділений. Гіпотеза, породжена казуїстичною традицією та найбільш тісно зв'язана з реальними потребами повсякденного життя, символічно виражає протікання самого життя. Нарешті, диспозиція за своїм стилем та формою більше за все схильна до декларативності й формулювання загальних ідей, що містяться у нормі» [28, с. 8]. При цьому найбільш навантаженою є диспозиція як правозобов'язуюча структура, що надає в користування суб'єктам широкий діапазон умов стійкого відтворення соціального досвіду: «кожен має право на життя», «право власності охороняється законом», «кожен має право захищати свої права усіма засобами, не забороненими законом».

Дослідження природи правових цінностей із необхідністю передбачає з'ясування механізму кореляції між ними та загальнолюдськими цінностями, причому зв'язку не стільки логічного, скільки історично конкретного. На свій манер вирішують це питання світові релігії та тоталітарні ідеології, проте поза

жорсткими ідеологічними або релігійними рамками дане питання стає «камнем спотикання». Це обумовлено передусім тим, що важко давати обґрунтування деяким проголошеним цінностям. Особливо актуальним дане питання стає у кризових ситуаціях, коли змінюються старі та виробляються нові ціннісні орієнтації. Для того, аби зробити вільний ціннісний вибір, необхідний достатній набір цінностей, а також визначеність їхніх засад.

На нашу думку, засадами правових цінностей є соціальний досвід та пов'язані з ним загальнолюдські цінності. Зокрема, правові цінності виникають у контексті загальнолюдських цінностей як результат загостреного розуміння актуальних соціальних процесів або суттєвих трансформацій соціального досвіду. Перехід соціальної цінності «справедливість» у правову цінність обумовлений колективними переживаннями втрати гарантованості звичних умов їхнього відтворення. Це тягне за собою формування нового соціального досвіду та передбачає необхідність юридичного оформлення соціальних змін у вигляді правових норм. При цьому перехід від одного стану соціального досвіду до іншого може бути описаний як процес редукації – актуалізації та очищення одного соціального досвіду у трансформаціях іншого.

На думку В. Графського, цінності у праві реалізуються сукупно з деякими особистими та груповими цінностями, а також у загальній взаємодії з установленною або такою, що складається, ієрархією цінностей у даному суспільстві. Суттєвим є те, що остаточна фіксація ціннісних орієнтацій у правових нормах відбувається в обстановці ідейної та політичної боротьби. Як зазначає В. Графський, «перемога завжди має відносне значення, оскільки у набір основних цінностей не можуть потрапити такі, які розділяє нечисленна та маловпливова частина суспільства» [29, с. 85].

Можна стверджувати, що правові цінності та норми є фіксаціями результатів розвитку соціального досвіду. На першому етапі вони виявляються в загальнолюдських цінностях як граничних орієнтаціях людини у світі та критеріях соціально визнаного. Подальший розвиток соціального досвіду приводить до їх конкретизації стосовно певних видів соціальної практики, зокрема, права. Таким чином, виникають правові цінності, що в ході багатократного відтворення на наступному етапі розвитку соціального досвіду перетворюються на формалізовані сутності – правові норми.

Не претендуючи на вичерпність у вирішенні проблеми взаємозв'язку правових цінностей та правових норм, зробимо деякі *висновки*. Правові цінності визначають смисл та межі соціальних практик, актуалізуючи ті з них, які спрямовані на збереження перспектив довірливого спілкування. Правові норми є легітимними, якщо завдяки їм реалізуються правові цінності. Правові цінності є нормативними, оскільки містять не тільки смисли та ідеали, а й межі особистісних домагань та стандарти легітимних моделей поведінки.

Правові цінності безпосередньо корелюють із соціальним досвідом. Як форма практично-духовного освоєння дійсності він, з одного боку, слугує засадою духовного осягнення правових даностей, представляє їх в ідеально-значимій формі, а з іншого – безпосередньо пов’язаний з перетворенням правового життя відповідно до інтенцій суб’єкта. Соціальний досвід та правові цінності, таким чином, розглянуті як об’єктивовані параметри феноменологічної моделі правового життя. При цьому феноменологічна модель конкретизує отримані раніше результати в дескрипції даних вимірів-явищ і слугує засадою для інтерпретації їх фактичних виявів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Халапсис А. В. Социальное прогнозирование и синергетическая модель культуры. *Філософія, культура, життя*. 2006. Вип. 26. С. 36–48.
2. Комиссаров И. И. Использование модели абстрактного механизма в социально-философском познании (на примере договорных концепций Т. Гоббса и Дж. Локка). *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*. 2016. № 1 (63). С. 83–86.
3. Матурана У. Биология познания. *Язык и интеллект*. Москва: Изд. группа «Прогресс», 1995. С. 95–142.
4. Луман Н. Л. Общество как социальная система; пер. с нем. Москва: Издательство «Логос». 2004. 232 с.
5. Хюбнер К. Критика научного разума; пер. с нем. URL: <http://www.kph.npu.edu.ua/!e-book/tpft/data/WOLG%20%23%201/855.%20%D5%FE%E1%ED%E5%F0%20%CA.%20%CA%F0%E8%F2%E8%EA%E0%20%ED%E0%F3%F7%ED%EE%E3%EE%20%F0%E0%E7%F3%EC%E0/855.%20%D5%FE%E1%ED%E5%F0%20%CA.%20%CA%F0%E8%F2%E8%EA%E0%20%ED%E0%F3%F7%ED%EE%E3%EE%20%F0%E0%E7%F3%EC%E0.pdf> (дата звернення: 03.12.2018).
6. Щедовицкий Г. П. О различных планах изучения моделей и моделирования. *Избранные труды*. Москва: Школа культурной политики, 2005. 588 с.
7. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. Москва: Мысль, 1993. 962 с.
8. Гуссерль Э. Картезианские размышления. URL: http://rumagic.com/ru_zar/sci_philosophy/gusserl/0/j26.html (дата звернення: 03.12.2018).
9. Шюц А. Формирование понятия и теории в общественных науках. *Американская социологическая мысль*. Москва: МГУ, 1994. 496 с.
10. Смирнова Н. М. Классическая парадигма социального знания и опыт феноменологической альтернативы. *Общественные науки и современность*. 1995. № 1. С. 127–137.
11. Алексеев Н. Н. Основы философии права. Санкт-Петербург: Лань, 1999. 250 с.

12. Шпрага О. В. Феноменология опыта: опыт как «почва и горизонт» познания URL: http://www.ruthenia.ru/logos/number/2001_2/08_2_2001.htm (дата звернення: 03.12.2018).
13. Мотрошилова Н. В. Понятие и концепция жизненного мира в поздней философии Эдмунда Гуссерля. *Вопросы философии*. 2007. №9. С. 134–144.
14. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Москва : «Academia-Пресс», 1995. 323 с.
15. Филипсон М. Феноменологическая философия и социология. *Новые направления в социологической теории*. Москва : Прогресс, 1978. 392 с.
16. Каган М. Мир общения. Москва : Политиздат, 1988. 319 с.
17. Каган М. С. Человеческая деятельность (опыт системного анализа). Москва : Политиздат, 1974. 328 с.
18. Батищев Г. С. Деятельность и ценности. Критика «деятельностного подхода» и теории интериоризации. *Вопросы философии*. 1985. №2. С. 58–64.
19. Давид Р., Жоффре К. Основные правовые системы современности. Москва : Международные отношения, 1999. 400 с.
20. Фон Халем Ф. Историко-правовые аспекты проблемы Восток-Запад. *Вопросы философии*. 2002. №7. С. 26–51.
21. Вико Джамбаттиста. Основания новой науки об общей природе наций. Москва, Киев : «REFL-book», «Ирис», 1994. 656 с.
22. Нерсесянц В. С. Философия права : учеб. для вузов. Москва : Юристь, 1997. 647 с.
23. Ромашев Р. А. Реалистический позитивизм: интегративный тип современного правопонимания. *Правоведение*. 2005. №1. С. 4–12.
24. Гартман Н. К основоположению онтологии. Санкт-Петербург : Наука, 2003. 640 с.
25. Бережнов А. Г. Теоретические проблемы правопонимания и формирования содержания права. *Вестник МГУ. Серия 11. Право*. 1999. №4. С. 3–13.
26. Плотников В. И. Ценность *Современный философский словарь*. Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск, 1998. 1064 с.
27. Гуссерль Э. Статьи об обновлении. *Вопросы философии*. 1997. №4. С. 109–135.
28. Исаев И. А. Символизм правовой формы (историческая перспектива) *Правоведение*. – 2002. №6. С. 7–14.
29. Графский В. Г. Традиции и обновление в праве: ценностное измерение перемен. *Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновление*. Москва : ИГиП РАН, 1996. 89 с.

REFERENCES

1. Halapsis A. V. (2006). Social'noe prognozirovanie i sinergeticheskaya model' kul'tury. *Filosofiya, kul'tura, zhittyta – Philosophy, culture, life, Issue 26,6–48* [in Russian].

2. Komissarov I. I. (2016). Ispol'zovanie modeli abstraktnogo mekhanizma v social'no-filosofskom poznanii (na primere dogovornyh koncepcij T. Gobbsa i Dzh. Lokka). *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kul'turologiya i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki – Historical, philosophical, political and legal Sciences, cultural studies and art history. Theory and practice, 1 (63), 83–86* [in Russian].
3. Maturana U. (1995). *Biologiya poznaniya. Yazyk i intellekt – Language and intelligence*. Moskva: Izd. gruppy «Progress», 95–142 [in Russian].
4. Luman N. L. (2004). *Obshchestvo kak social'naya sistema*. Moskva: Izdatel'stvo «Logos».
5. Xyubner K. (1994). Kritika nauchnogo razuma URL: <http://www.kph.npu.edu.ua!/e-book/tpft/data/WOLG%20%23%201/855.%20%D5%FE%E1%ED%E5%F0%20%CA.%20%CA%F0%E8%F2%E8%EA%E0%20%ED%E0%F3%F7%ED%EE%E3%EE%20%F0%E0%E7%F3%EC%E0/855.%20%D5%FE%E1%ED%E5%F0%20%CA.%20%CA%F0%E8%F2%E8%EA%E0%20%ED%E0%F3%F7%ED%EE%E3%EE%20%F0%E0%E7%F3%EC%E0.pdf> [in Russian].
6. SHCHedovickij G. P. (2005). O razlichnyh planah izucheniya modelej i modelirovaniya. *Izbrannye trudy*. Moskva: SHkola kul'turnoj politiki [in Russian].
7. Losev A. F. (1993). *Ocherki antichnogo simvolizma i mifologii*. Moskva: Mysl' [in Russian].
8. Gusserl' E. Kartezianskie razmyshleniya URL : http://rumagic.com/ru_zar/sci_philosophy/gusserl/0/j26.html [in Russian].
9. SHyuc A. (1994). Formirovanie ponyatiya i teorii v obshchestvennyh naukah. *Amerikanskaya sociologicheskaya mysl'*. Moskva: MGU [in Russian].
10. Smirnova N. M. (1995). Klassicheskaya paradigma social'nogo znaniya i opyt fenomenologicheskoy al'ternativy. *Obshchestvennye nauki i sovremennost' – Social Sciences and modernity, 1, 127–137* [in Russian].
11. Alekseev N. N. (1999). *Osnovy filosofii prava*. Sankt-Peterburg: Lan' [in Russian].
12. SHpraga O. V. (2001). Fenomenologiya opyta: opyt kak «pochva i gorizont» poznaniya. URL: http://www.ruthenia.ru/logos/number/2001_2/08_2_2001.htm [in Russian].
13. Motroshilova N. V. (2007). Ponyatie i koncepciya zhiznennogo mira v pozdnej filosofii EHdmunda Gusserlya. *Voprosy filosofii – Problems of philosophy, 9, 134–144* [in Russian].
14. Berger P., Lukman T. (1995). *Social'noe konstruirovaniye real'nosti*. Moskva: «Academia-Press» [in Russian].
15. Filipson M. (1978). Fenomenologicheskaya filosofiya i sociologiya. *Novye napravleniya v sociologicheskoy teorii*. Moskva: Progress [in Russian].
16. Kagan M. (1988). *Mir obshcheniya*. Moskva: Politizdat [in Russian].
17. Kagan M. S. (1974). *CHelovecheskaya deyatelnost' (opyt sistemnogo analiza)*. Moskva: Politizdat [in Russian].
18. Batishchev G. S. (1985). Deyatel'nost' i cennosti. Kritika «deyatelnostnogo podhoda» i teorii interiorizacii. *Voprosy filosofii – Problems of philosophy, 2, 58–64* [in Russian].

19. David R., ZHoffre K. (1999). Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti. Moskva: Mezhdunarodnye otnosheniya [in Russian].
20. Fon Halem F. (2002). Istoriko-pravovye aspekty problemy Vostok-Zapad. *Voprosy filosofii – Problems of philosophy*, 7, 26–51 [in Russian].
21. Viko Dzhabattista (1994). Osnovaniya novoj nauki ob obshchej prirode nacij. Moskva, Kiev: «REFL-book», «Iris» [in Russian].
22. Nersesyanc V. S. (1997). Filosofiya prava. Moskva: YUrist» [in Russian].
23. Romashev R. A. (2005). Realisticheskij pozitivizm: integrativnyj tip sovremennogo pravoponimaniya. *Pravovedenie – Legal science*, 1, 4–12 [in Russian].
24. Gartman N. (2003). K osnovopolozhennyu ontologii. Sankt-Peterburg: Nauka [in Russian].
25. Berezhnov A. G. (1999). Teoreticheskie problemy pravoponimaniya i formirovaniya sodержaniya prava. *Vestnik MGU. Seriya 11. Pravo – MSU Herald. Issue 11. Right*, 1999, 4, 3–13 [in Russian].
26. Plotnikov V. I. (1998). Cennost' *Sovremennyj filosofskij slovar'*. London, Frankfurt-na-Majne, Parizh, Lyuksemburg, Moskva, Minsk [in Russian].
27. Gusserl' E. (1997). Stat'i ob obnovlenii. *Voprosy filosofii. – Problems of philosophy*, 4, 109–135 [in Russian].
28. Isaev I. A. (2002). Simvolizm pravovoj formy (istoricheskaya perspektiva) *Pravovedenie – Legal science*, 6, 7–14 [in Russian].
29. Grafskij V. G. (1996). Tradicii i obnovlenie v prave: cennostnoe izmerenie peremen. *Problemy cennostnogo podhoda v prave: tradicii i obnovlenie*. Moskva: Izd-vo IGI RAN [in Russian].

Коваленко Инна Игоревна, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Кальницкий Эдуард Анатоліевич, кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ПРАВОВАЯ ЖИЗНЬ КАК ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ: ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА

В статье описана феноменологическая модель права, исследованы элементы ее структуры, предложены измерения феноменологической модели. Исследованы социальный опыт и правовые ценности как измерения-явления и как структурные составляющие феноменологической модели. Исходным структурным элементом и объемлющей смысловой рамкой феноменологической модели определен социальный опыт. Рассмотрено содержательно-генетическое единство социального опыта

с понятиями «опыт», «жизненный мир» и «деятельность». Обосновано, что социальный опыт – это всегда опыт деятельности, взятой со стороны проявлений субъекта. Определена связь между правовыми ценностями и правовыми нормами, а также показано различие между ними.

Ключевые слова: социальное познание, неклассическое понимание права, правовые ценности.

Kovalenko Inna Igorivna, Candidate of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Kalnytskyi Eduard Anatolievich, Candidate of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

LEGAL LIFE AS A PHENOMENOLOGICAL MODEL: CONCEPT AND STRUCTURE

Problem setting. *The contemporary understanding of law implies addressing theoretical opportunities of phenomenology and, in particular, allows finding and describing structural elements of the phenomenological law model.*

Recent research and publications analysis. *The method of modelling is widely used in modern social epistemology. Being influenced by post-empirism new approaches emerged in social epistemology. The leading role in them is given not to empirical evidence and logical-deductive procedures, but to the models of theoretical explanations, which are used by this or that research strategy.*

Paper objective *is to single out and describe the elements of the phenomenological law model from the viewpoint of its structure, formed by social experience and legal values.*

Paper main body. *The article discusses the structural elements of the phenomenological model, its methodological significance was shown as the focus of the legal life description, specifying the content of meaningful dimensions and dimensions-phenomena.*

The essence of the modelling procedure was identified, its connection with other phenomenological procedures was confirmed. Suggested phenomenological model measurements include: social experience, giving the context for implementing all other elements of the legal structure; legal values, determining the aim and the content of legal practices; legal entities, characterized by their abilities to act and be recognized in the legal domain; legal entity reasons, actualizing their abilities and bringing meaning to legal facts.

Social experience and legal values were studied as measurements-phenomena (or the given legal life) and as structural elements of the phenomenological model. The basic structural element and the overall meaningful framework of the phenomenological model

determine social experience. The content-genetic unity of the social experience with the concepts of experience, life world and activity was analyzed. It was confirmed that the social experience is always the experience of activity, taken from the entity expression. The social experience in the legal context appears as the total of collective actions to recognize legal values, expressed in the social facts and activity schemes. Therefore, legal values were determined as essential meaningful grounds and principles of law, determining the practical value of the claims of the legal entity and ensuring its involvement in the social – cultural, processes of the specific society.

The content-genetic connection between the legal values and legal regulations was specified, whereas the difference between them was also shown.

Conclusions of the research. *The phenomenological model is designed to assist the integrity of law from inside and strengthen the effect of the description and interpretation of legal life specific manifestations. The consequence of the relative analysis of legal values and regulations was the development of the mechanism of their connection with the social experience and general human values.*

Keywords: *social epistemology, non-classical understanding of law, legal values.*

